

CO JE KRITIKA?

Nechávám stranou mnoho významů této otázky. Jeden z nich vede skrze nedostatek významu kritiky samotné. Když si vážně klademe otázku ohledně literární kritiky, máme dojem, že naše tázání se nevztahuje na nic vážného. Vysoké školství, žurnalistika tvoří všechnu její skutečnost. Kritika je kompromisem mezi těmito dvěma formami instituce. Vědění nabyté ze dne na den, uspěchané, všetečné, chvilkové a vědecké učení, trvalé, jisté si vzájemně vycházejí vstříc, a mísí se stejně tak dobře jako špatně. Literatura nicméně zůstává předmětem kritiky, avšak kritika neprokazuje literární kvalitu. Není jedním ze způsobů, jímž se afirmuje literatura, nýbrž jedním ze způsobů, jímž samy sebe afirmují vysoké školství a žurnalistika, a svůj význam získává ze skutečnosti těchto účtyhodných sil, jedné statické, druhé dynamické, obou pevně orientovaných i uspořádaných. Přirozeně z toho bude možno vyvodit, že její role není nepodstatná, neboť spočívá v tom, že uvádí literaturu do vztahu se skutečnostmi právě tak významnými; tato role by byla rolí prostřednictví; kritik je poctivý zprostředkovatel. V jiných případech má žurnalistika menší význam než rozličné formy

politické a ideologické organizace; kritika se pak připravuje v pracovnách, v blízkosti vyšších hodnot, jež má zastupovat; role prostředníka je redukována na minimum; kritik je mluvčím, který někdy s umem a nikoli bez částečné svobody používá obecných informací. Ale není tomu tak ve všech oblastech? Mluvíme o prostřednictví, pěstovaném kritikou v našich západních kulturách: jak se uskutečňuje, co znamená, co žádá? Jistou kompetentnost, jistou dovednost psaní, kvality líbivosti a dobré vůle. To je málo, nemáme-li přímo říci: vůbec nic.

Dospíváme tedy k myšlence, že kritika sama o sobě nemá téměř žádnou skutečnost. Tato myšlenka sama má také omezený rozsah. Je třeba k ní ihned dodat, že takový znevažující pohled kritiku nešokuje, ale že jej přijímá ráda, jako kdyby tento fakt, že není ničím, zvěstoval naopak její nejhlubší pravdu. Když Heidegger komentuje Hölderlinovy básně, říká (cituji přibližně): ať může komentář dokázat cokoli, vzhledem k dílu se musí vždy pokládat za zbytečný, a posledním, nejtěžším krokem interpretace je ten krok, který komentář přivede k tomu, aby zmizel před čistou afirmací básně. Heidegger používá ještě tohoto symbolu: v hlučném zmatku nebásnické řeči jsou básně jako zvon, visící pod širým nebem, jehož se lehký sníh, který na něj padá a který by stačil k tomu, aby tento zvon rozezněl, neznatelně dotýká, avšak je s to jej harmonicky roz-

houpat až k rozladění. Možná je komentář jen trocha sněhu, která rozeznívá zvon¹.

Kritické slovo má následující zvláštnost: čím více se uskutečňuje, rozvíjí a afirmuje, tím více se musí stahovat do ústraní; na konci se tříští. Nejenže se nevnučuje, dbalé toho, aby nenahradilo to, o čem mluví, ale dovršuje se a vyplňuje jen tehdy, když mizí. A tento pohyb mizení není prostou diskrétností služebníka, který se poté, co odehrál svou roli a uklidil dům, vytrácí: samotný význam jeho naplnění působí, že mizí současně s tím, jak se uskutečňuje.

Dialog kritického a „tvořivého“ slova je celkově vzato podivný. Kde je jednota těch dvou? Je to dějinná jednota? Kritik je zde, aby k dílu něco dodal: význam, který by v něm byl jen latentní (přítomný jako určité chybění), přičemž úkolem kritika by bylo naznačovat jeho rozvíjení, zatímco by toto dílo nechával poněmhu vystupovat k pravdě, kde by v poslední hodině znehybňelo? Ale proč by byl kritik nezbytný? Proč nestačí řeč díla samotného? Proč by se mezi čtenáře a dílo, mezi dějiny a dílo, měl stavět tento mizerný hybrid čtení a psaní, tento podivný čtenář-odborník, který však dovede číst, jen když přítom píše, píše jen o tom, co čte, a musí

¹ Upozorňuji, že poněkud pozměňuji smysl Heideggerova textu. Zdá se, že pro něj je každý komentář rozezvucením, které rozladuje.

zároveň vyvolávat dojem, že když píše a čte, nedělá nic, nic mimo to, že nechává hovořit hloubku díla, to, co v něm zůstává, a zůstává v něm vždy jasněji, temněji?

Ať už se na celou věc díváme ze strany dějinné skutečnosti nebo ze strany skutečnosti literární, chápeme kritiku i kritiku jen jako jistou náklonnost, jež má zaniknout, přítomnost, která se vždy má už už rozplynout. Ze strany dějin, v té míře, v níž dějiny nabyly určitého tvaru v přísnějších a také ctižádostivějších vědních oborech, kde jsou přítomny nikoli jako dovršené dění, ale jako jistý otevřený a pohyblivý celek, se kritika horlivě zřekla sama sebe, uvědomujíc si dobře, že nemá žádný nárok na to, aby hovořila vážně ve jménu dějin, že vědy zvané historické a – pokud by existovala – věda o chodu dějin jedině mohou nebo by mohly ukázat místo díla v historii, jeho vznik v jeho vlastní historii, ještě spíše však sledovat jeho neurčitý nástup v co největším celku obecného pohybu (včetně toho, který nám otevírají přírodní vědy). Takto se zprostředkující role kritiky omezuje na bezprostřední aktuálnost, náleží dni, který mizí, a vztahuje se k anonymnímu, neosobnímu hučení, všednímu životu, dohodě, která je v oběhu v ulicích světa a která působí, že všichni vědí všechno předem, ačkoli každý zvlášť ještě nic neví.

Klopotná popularizační práce, řekne někdo. Možná. Ale podívejme se na to nyní ze strany lite-

ratury, románu či básně. Akceptujme na chvíli onen křehký obraz, který jsme zmiňovali: ten sníh, který rozechvívá zvon, ten bílý pohyb, velmi jemný a trochu studený, který mizí v teplém rozeznění, jež vyvolává. Kritické slovo, bez trvání, bez skutečnosti, by se zde rádo rozplynulo před tvořivou afirmací: nikdy to není ono, co hovoří, když hovoří; není ničím; pozoruhodná skromnost; ale možná ne tak skromná. Není ničím, ale toto nic je přesně tím, v čem dílo, tiché, neviditelné, nechá samo sebe být tím, čím je, hlukem i slovem, afirmací i přítomností, hovoříc pak jakoby o sobě samém, aniž by se komolilo, v tomto prázdnu dobré kvality, jež měla kritická intervence za úkol vytvořit. Kritické slovo je rezonančním prostorem, v němž se nehovořící, neurčitá skutečnost díla na okamžik přeměňuje a vepisuje do slov. A tak tím, že skromně a vytrvale tvrdí, že není ničím, se náhle kritické slovo vydává, neodlišujíc se od něj, za slovo tvořivé, jehož by bylo jakoby nutnou aktualizací, nebo, abychom to řekli metaforicky, epifanií.

Avšak uvědomujeme si dobře, že obraz sněhu je jen obrazem a že je třeba jít ještě dál. Je-li kritika tím otevřeným prostorem, jímž se přenáší báseň, snaží-li se před touto básní zmizet, aby se ona báseň objevila, je tomu tak proto, že tento prostor a tento pohyb mizení (který je jedním ze způsobů existence tohoto prostoru) již náležejí ke skutečnosti literárního díla a působí přímo v něm samém, během

jeho utváření, přecházejíce jistým způsobem do vnějšku až v okamžiku, kdy se dílo dovršuje, a proto, aby se dovršilo.

Stejně jako se nezbytnost sdělování nepřidává ke knize navíc, ale je ve všech okamžicích tvoření její přítomností, i tento druh náhlého odstupu, v němž se hotové dílo odráží a jehož míru je kritik povolán ukázat, je jen poslední proměnou otevřenosti, již je dílo ve svém vznikání, tím, co by bylo lze nazvat jeho základní neshodností se sebou samým, vším tím, co je nepřestává činit možným-nemožným. Kritika tedy pouze znázorňuje a sleduje zvnějšku to, co zevnitř nepřestalo být přítomné jako rozervaná afirmace, jako nekonečný neklid, jako konflikt (nebo ve všech ostatních podobách), a to po způsobu jisté živoucí zásoby prázdna, prostoru nebo omylu, nebo lépe řečeno jako schopnost, jež je literatuře vlastní, schopnost uskutečňovat se a přitom se udržovat trvale v nedostatku.

To je, chceme-li, konečný důsledek (a jedinečný projev) tohoto pohybu mizení, který je jedním z významů přítomnosti kritiky: tím, že se kritika před dílem ztrácí, znovu se v něm uchopuje, a to jako jeden z jeho zásadních momentů. Zde znovu nacházíme jistý záměr, který se v naší době vyvíjel v různých podobách. Kritika již není vnějším po-

souzením, které zhodnotí literární práci a vyjádří se poté, k její hodnotě. Stala se neoddělitelnou od in-
timity literární práce, patří k pohybu, jímž tato prá-
ce přichází sama k sobě, stává se svým vlastním
hledáním a zkušeností své možnosti. Nicméně tedy
(nedorozumění musí být zamezeno) kritika nemá re-
striktivní význam, který jí dává Valéry, když v ní
vidí část intelektu nebo požadavek jistého tvoření,
které má cenu jen tehdy, když je realizováno v jas-
u uvážlivého ducha. „Kritika“ ve významu, v jakém jí
rozumíme, by už byla bližší (ale tato aproximace
zůstává ošidná) významu kantovskému: stejně jako
je Kantův kritický rozum tázáním po podmínkách
možnosti vědecké zkušenosti, i kritika je spojena
s hledáním možnosti zkušenosti literární, ale toto
hledání není pouze hledáním teoretickým, je vý-
znamem, jímž se ustavuje literární zkušenost, jímž
se ustavuje zkoušejíc, zpochybňujíc skrze tvoření
svou možnost. Slovo hledání je slovem, které nelze
chápat v jeho intelektuálním významu, ale jako čin-
nost v nitru prostoru tvorby a se zřetelem k němu.
Hölderlin, abychom ho ještě využili, mluví o kně-
žích Dionýsa, kteří bloudí svatou nocí: hledání
tvořivé kritiky je tímto pohybem bloudění, touto
prací chůze, která otevírá temnotu, a je tedy postu-
pující silou zprostředkování, již však také hrozí, že
by mohla být znovuzačínáním bez konce, jež ničí
všechnu dialektiku, přivozuje jen nezdar a nenachá-
zí v tom ani svou míru, ani svůj klid.

Nemohu zde tuto analýzu vést dál. Rád bych jen
ukázal na následující rys, který se mi zdá zásadní: stě-
žujeme si na kritiku, která už neumí posuzovat. Ale
proč? Není to kritika, kdo se lenivě vzpěčuje hodno-
cení, nýbrž je to román či báseň, které mu unikají,
protože se snaží afirmovat mimo jakoukoli hodnotu.
A právě v míře, v níž kritika patří újeji k životu díla,
činí zkušenost s tímto dílem jako s něčím, co se ne-
hodnotí, chápe je jako hloubku a také jako nepřítom-
nost hloubky, která uniká každému systému hodnot,
neboť se ocitá mimo vše, co má nějakou hodnotu,
a odmítá předem každou afirmaci, která by se chtěla
díla zmocnit, aby je zhodnotila. V tomto smyslu mi
kritika – literatura – připadá spojená s jedním z nej-
obtížnějších, ale také nejdůležitějších úkolů naší doby,
o který se hraje v nutně nerozhodnutém pohybu: úkol
chránit a osvobodit myšlení od pojmu hodnoty,
a následkem toho také otevřít dějiny tomu, co se
v nich již zbavuje všech podob hodnot a připravuje se
na úplně jiný – dosud nepředvídatelný – druh afir-
mace.